

שכונת בתי מחסה, שנות ה-30 (אוסף תורה ואברים דגני) המבנה הגבוה עם גג הרעפים הוא בית הכנסת "בית מאיר ואהל יצחק"

דפני רות מושיוב

דפני רות מושיוב היא עובדת סוציאלית, דור חמישי לרב מאיר פרנקל ונכדתו של ד"ר אליהו פרנקל, רופא וידיד לרבים בשכונת בית וגן בירושלים.

מוויצנהאוזן לבתי מחסה

הרב ד"ר מאיר פרנקל מביא לייסודו של בית הכנסת "הגרמני" בעיר העתיקה

"עירוב" כדי לאפשר ליהודים לטלטל חפצים בשכונתם בשבת. בביתו המרווח ניהל שיעורים בתלמוד ל"בעלי בתים" מקהילתו, ובשעת לימודיו כל בוקר היה מקפיד להניח תפילין גם של "רבנו תם". ואולם, ערנותו לצורכי השעה של קהילתו הלכה בד בבד עם סובלנותו באשר להשקפות ליברליות ושונות מאוד משלו. גם עם סביבתו הנוצרית עמד ביחסים טובים: מיד עם צאת חג הפסח היו נוהגים שכניו הנוצרים לשלוח אליו לחם ושֶׁכֶר, וגם מכירת הבשר הכשר על ידי הקצב הנוצרי התנהלה בהשגחתו ללא תקלות.

אהבה וצוואה: בתי הכנסת של משפחת פרנקל

בנסותם לתאר את אופיו של בנם, הרב מאיר פרנקל, כתבו עליו הוריו ב־1823 בצוואתם את הדברים האלה:

מאיר פרנקל בן אהוב שהלך בדרכי סבו וסבתו והקדיש עצמו ללימודי התאולוגיה. היה צייתן חביב כלפינו ונהג בחריצות ובהתנהגות ללא דופי ולפי כללי הנימוס וגרם לנו שמחה ותקווה מתוקה [...] הוא סייע לאחיו בייעוץ, הגנה ואהבה אותם כאח נאמן שהוכיח את עצמו. ולכן היה זה גם רצוננו העז שלא יוטלו עליו הוצאות לימודיו שקיבל מבית הוריו ולא יחוש בסוף החשבון של הירושה, למרות שחוקי המדינה מרשים זאת.

הרב פרנקל נשא לאישה בשנת 1839 את חנה באליון, ולשניים נולדו 11 ילדים, ששישה מהם נפטרו עוד לפני פטירת הוריהם. בוויצנהאוזן התפללה המשפחה בבית הכנסת שנבנה בעיר כבר ב־1810, תחת פיקוחו הישיר של סבו של מאיר, משה פרנקל (1747-1820), שהיה הראשון שנטל לעצמו את שם המשפחה פרנקל. סבו אף כתב מכתב ברכה לנסיך לאחר מפלת נפוליון, והיה היהודי הראשון שרכש בשנת 1810 את אזרחות העיר.

בבית הכנסת המשפחתי והקטן היה מגדל קטן, לזכרו של בית הכנסת הישן בעיר שעלה באש. מצדו המערבי של בית הכנסת, מאחורי הבימה, האירה כתובת באתיות זהב על גבי לוח שיש לבן, שבה נכתבו המילים: "ואהבת לרעך כמוך". זאת, אולי, בהתאם לרוח הזמן, שדרשה וחזרה ודרשה חירות, שוויון ואחווה...

רק כאשר יצא הרב פרנקל לפנסיה ממשרתו הציבורית עבר עם אשתו לפרנקפורט, שם גרו שלושה מילדיו. בפרנקפורט הצטרף באופן טבעי לקהילתו הקנאית של הרב שמשון רפאל הירש, והתגורר ברחוב אולאנד, שהיה מאוכלס ביהודים רבים.

בית הכנסת המשפחתי בוויצנהאוזן, שנאלץ להותיר מאחוריו עם המעבר לפרנקפורט, המשיך לפעול ברציפות עוד שנים רבות, עד שחרב לבסוף בליל הבדולח ב־1938. ואולם הקשר שבין משפחתו של הרב פרנקל לעולם בתי הכנסת לא הצטמצם לגרמניה בלבד, ולימים, לאחר פטירתו של הרב, חרג אל מחוץ לגבולותיה של אירופה והגיע עד

הרב מאיר פרנקל

הרב מאיר פרנקל נולד ב־25 בינואר 1813 (תקע"ג) בעיר ויצנהאוזן שלייד קאסל, בן בכור במשפחה בת ארבעה ילדים, ובהם: לאה, שנולדה ב־1814 ונישאה לרב בנימין אוייערבך מהלברשטדט; שמואל, שנולד ב־1817 והמשיך לנהל את בית העסק של הוריו ולאחר מכן את הבנק של חותנו; ורחל, שנולדה ב־1831 ונישאה לבנקאי עמנואל שוורצשילד מפרנקפורט. מאיר עצמו, ששימש בשנים 1838-1874 רב מחוזי בוויצנהאוזן, היה אף דוקטור לפילוסופיה. את השכלתו הכללית רכש במארבורג ובפירט, ואת השכלתו התלמודית רכש מהרב צבי הירש קונרויטר בגלנהויזן ומרבנים נוספים. את "היתר ההוראה" שלו קיבל מגדול רבני גרמניה באותן השנים, הרב יעקב עטלינגר ממנהיים (ה"ערוך לנר"). כרב מחוזי אמנם נחשב לפקיד ממשלתי, אך לא נטל משכורת. אחד מידידיו הקרובים היה הרב מרדכי ועצלאר מגודנסברג: השניים התגוררו זה ליד זה בפרנקפורט, ואף נקברו קבר בצד קבר בבית העלמין של האגודה הדתית בפרנקפורט ב־1879 (תרל"ט), ליד קברו של הרב שמשון רפאל הירש, רבה הנודע של הקהילה האורתודוקסית הקנאית בפרנקפורט.

על רקע הפולמוס הפנים-יהודי בגרמניה, בנוגע לתיקונים בדת במחצית השנייה של המאה ה־19, ובהיותו רב ומדקדק במצוות, חתם אף הרב פרנקל על חוות דעתם של 300 רבנים בגרמניה והונגריה ב־1871, לפיה הדת היהודית מחייבת פרישה מקהילה שמחקה מהסידור שלה את החלקים המתייחסים לביאת המשיח, להעלאת הקרבנות ולתחיית המדינה היהודית בארץ ישראל. זאת, אף שהיא ממשיכה לקיים את המוסדות הדתיים המסורתיים של הקהילה, כגון מקווה, כשרות ועוד.

בעזרת קרובתו, קרולינה פלאוט, הקים בקהילות רבות באזור הסה מקוואות עם מתקני חימום, כדי להקל על הנשים את קיום מצוות הטבילה, וכן הקים בקהילתו

חנה פרנקל (לבית באליון)

הזמנה לחנוכת בית הכנסת "בית מאיר ואהל יצחק" ביום "א"ז אלול תר"ם, עם חותמת המוסד

יוקדש למטרה זו, ואולם למרות הכול, לאחר כשלוש שנים מילאו כולם את הוראתו של המנוח, ולאחר כמה תקלות שנתגלו במהלך הבנייה, ושהביאו אפילו למותם של שניים מהפועלים במקום, הוקם בית הכנסת כמתוכנן.

בית הכנסת המפואר שנבנה בבתי מחסה נשא את השם "בית מאיר ואהל יצחק", ושתי הדירות המרווחות שנבנו בקומה שמעל לבית הכנסת נקראו על שם הרב יעקב עטלינגר ממנהיים. באלול תר"ם נערכה חנוכת בית הכנסת, בהשתתפות הראשון לציון רפאל מאיר פנו'ל, הרב האשכנזי שמואל סלנט וקהל משתתפים גדול ורב.

בית הכנסת "בית מאיר ואהל יצחק" נחנך בסופו של דבר לקראת ראש השנה תרמ"א, לאחר שקושט בצעירים נאים. השמחה הייתה רבה והזמנה מיוחדת הודפסה לכבוד טקס חנוכת בית הכנסת ופורסמה בכל רחבי ירושלים. בהזמנה אפשר לראות את תמונת בית הכנסת המצוי בסמוך לחומה, בשכונת בתי מחסה, כמו גם את בתי המגורים שליד בתי מחסה המשקיפים על הר הבית. בבתי אלו התגוררו לימים כמה רבנים נודעים, בהם הרב יוסף חיים זוננפלד, רבה של העדה החרדית בירושלים, וכן הרב משה וכסלר.

במקביל לציון המאורע המיוחד אף ראה אור ספרו של הרב יהושע בצלאל, שכותרתו "חינוך בצלאל", ובתוכו נוסח הדברים שנשא הרב בחנוכת בית הכנסת הירושלמי: "ספר חינוך בצלאל יכלכל דרוש נחמד ונעים לכבוד חינוך בית הכנסת [...] "בית מאיר ואהל יצחק" העומד מעל לבתי המחסה, אשר דרש מורנו ורבנו חותני הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה יהושע בצלאל נרו יאיר, בעל המחבר ספר "משכן בצלאל", ביום חינוכה הוא שבת קודש פרשת ניצבים שנת תרמ"א לפ"ק".

בשנת 1928, חודשים אחדים לאחר רעידת האדמה שהתרחשה בארץ ופגעה קשות גם בעיר העתיקה בירושלים, העתיק ההיסטוריון הירושלמי פנחס גרייבסקי את כתובות הזיכרון העתיקות והחדשות בירושלים, ובכלל זאת את האבנים שהיו בבית הכנסת "הגרמני" בבתי מחסה. על אחת האבנים נכתב שיר שפתח במילים "מקדש מעט על הר ציון יופיע", ואשר ראשי בתיו יצרו את האקרסטיון "מאיר פרענקל בן יצחק".

אחרי מאה שנה: אפילו

בשנת 1936 עדיין עמד בית הכנסת במלוא הדרו, אלא שבעוד שספרי התורה וקישוטיהם היו שלמים, הרי שבדומה לנעשה בספריות של ישיבות אחרות שפעלו עד לאותה התקופה ברובע, ארונות הספרים היו ריקים מספרי הלימוד. גם כל ספריו של הרב מאיר פרנקל נגנבו לאט מארונות הקיר של בית הכנסת, וב-1948 חרב בית הכנסת יחד עם הרובע כולו. בשנת 1967, לאחר שחרור הרובע היהודי משבי הלגיון, לקח סבי, ד"ר אליהו פרנקל, את אחיי לבית הכנסת, אולם אז כבר לא נמצא דבר מהבניין, וכיום קשה לדעת אפילו כיצד נראה חללו הפנימי.

הרובע היהודי בירושלים ושכונת בתי מחסה, שנחנכה כ-20 שנה קודם: בצוואתו של הרב, שנכתבה ב-1879, כשבועיים לפני מותו, הקדיש סכום ניכר להקמת בית כנסת בעיר העתיקה, בשכונת בתי מחסה, ובצדו שתי דירות שאותן הועיד למגוריהם של רבנים ותלמידי חכמים. את ספרי התורה הפרטיים שלו על כל קישוטיהם, כמו גם את כלל ספרייתו הגדולה, העמיד לרשות בית הכנסת ובית המדרש, המיועדים להיבנות לאחר מותו.

מגרמניה לירושלים

כפי שעולה מחליפת מכתבים בין אייזמן פרנקל ובין האחים לעהרן מאמסטרדם, מנהלי כולל הו"ד (הולנד וגרמניה), התכנית להקמת בית כנסת חדש בעיר העתיקה לשימוש העולים ממערב אירופה הייתה קיימת זה עשרות בשנים, זמן רב לפני צוואתו של פרנקל. הייתה אף תרומה שכבר הוקדשה למטרה זו, אלא שהסכום לא הספיק לבניית בית הכנסת, ועל פי הצעת רבני ירושלים השתמשו בו לבסוף לצרכים אחרים. אם כן, מתברר שהרב מאיר פרנקל ידע על תכניות אלו, שהרי אף הוא עצמו נהג להתכתב בקביעות עם בני משפחת לעהרן, ואת ביצוע תכניתו האחרונה הפקיד בידי אותו הכולל.

לאחר פטירתו, יש לציון, סירבו אשתו ובניו בתחילה לבצע הוראה זו שפורטה בצוואתו, ושנראתה להם מעט תמימה מדי. כמה מבני המשפחה אף הצהירו שרכושם לא